6. Гуцало Є. Ментальність орди / Є.Гуцало. – К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – 206 с.

7. Стародубцева Л. Пам'ять і забуття в історії ідей: мнемонічна герменевтика культури: дис... д-ра філос. наук: 09.00.04. Харків: Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна, 2004. – 184 с.

8. Гуцало Є. Прокляття / Є.Гуцало // Сльози Божої матері. – К.: Молодь, 1990. – С. 180-263.

9. Гуцало Є. Створимо книгу народної пам'яті / Є.Гуцало. // Літературна Україна. – 1988. – № 45. – С. 7.

10. Гуцало Є. Голодомор / Гуцало Є. // Сльози Божої матері. – К.: Молодь, 1990. – С. 4-84.

УДК 821. 161.2: 82-32

ОСОБЛИВОСТІ ХРОНОТОПУ ЗБІРКИ "СИБІРСЬКІ НОВЕЛИ" Б.АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА

Дмитренко А.В., аспірант

Запорізький національний університет

У статті зроблена спроба розкрити особливості хронотопу збірки "Сибірські новели" Б.Антоненка-Давидовича, простежити документальну вірогідність та реалістичність у зображенні життя за колючим дротом, довести, що описуваним часом і простором можна відтворити важливі віхи історії розвитку Радянського Союзу взагалі і України в його складі зокрема.

Ключові слова: новела, хронотоп, час, простір, макрокосм, мікрокосм.

Дмитренко А.В. ОСОБЕННОСТИ ХРОНОТОПА СБОРНИКА "СИБИРСКИЕ НОВЕЛЛЫ" Б.АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧА / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье сделана попытка раскрыть особенности хронотопа сборника "Сибирские новеллы" Б.Антоненко-Давидовича, проследить документальную достоверность и реалистичность в изображении жизни за колючей проволокой, доказать, что описанным временем и пространством можно отобразить важные исторические вехи развития Советского Союза в общем и Украины в его составе в частности.

Ключевые слова: новелла, хронотоп, время, пространство, макрокосм, микрокосм.

Dmitrenko A.V. THE FEATURES OF CHRONOTOP IN THE COLLECTION "SIBERIAN SHORT STORIES" BY B.ANTONENKO-DAVIDOVICH / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

In the article is given an affort to expose the features of chronotop in the collection "Siberian short stories" by B. Antonenko-Davidovich, to trace documentary authenticity and literalism of stir-wise, to prove that it is possible to represent the historically important landmarks of development of Soviet Union in general and Ukraine in his composition in particular by descripions of time and space.

Key words: short story, chronotop, time, space, macrocosm, microcosm.

У сучасному літературознавстві до аналізу збірки Б.Антоненка-Давидовича "Сибірські новели" зверталася невелика кількість науковців, наприклад: Н.Колошук "Б.Антоненко-Давидович, В.Шаламов: особливості табірної новелістики" [1], О.Галета "Драма абсурду, або Те трекляте колесо (Б.Антоненко-Давидович, "Сибірські новели": реалізм як проблема)" [2], О.Хмель "Екзистенціалістські мотиви в "Сибірських новелах" Б.Антоненка-Давидовича" [3] та інші. Можемо говорити, що тема, означена в назві статті, ще не була об'єктом спеціального дослідження, тому нашим завданням стала спроба розкрити особливості часу і простору зазначеного твору.

Збірка "Сибірські новели" – це яскраві свідчення одного з тих, хто дивом уцілів і повернувся з пекла сталінських репресій живим. У циклі Б.Антоненко-Давидович реалістично відкриває завісу табірного життя. Це вже не перші зразки невигаданої прози такого змісту й характеру (прикладом можуть слугувати "Колимські оповідання" Варлама Шаламова, новелістичні повісті Івана Іванова "Колима 1937-1939 (із записок Захара Кузьмича)", "Невигадане" Льва Разгона).

Кожен із авторів виповів свій трагічний соціально-політичний і життєвий досвід, свою гірку правду. У згаданих творах, мов у краплі води, відбито невеличку частку трагічної пам'яті народу. У кожного з них своє коло знайомств, спостережень, вражень, хоч сутність сталінсько-єжовсько-берiївської "машини знищення" дуже схожа.

"Сибірські новели" відзначаються не лише вірогідністю, а й документальною достовірністю в зображенні життя за колючим дротом. І не дивно, бо сам Б.Антоненко-Давидович знав про нього не з чиїхось розповідей, а із власного гіркого досвіду – 20 років таборів ГУЛАГу та БАМЛАГу. Тому ми можемо стверджувати, що новели – і на власне табірну тему, й інші – написані від першої особи, якою виступає не просто наратор, а сам автор – чи то активний учасник, чи спостерігач.

Особливу увагу привертає поняття простору й часу в новелах, за яким можна простежити певні віхи історії нашої держави у складі Радянського Союзу. Детально автор зупиняється на тому періоді, коли влада була зосереджена в руках Йосипа Сталіна, періоді невиправданих арештів, обвинувачень, розстрілів і ув'язнень. Говорить про ті реалії, які найбільш вдало характеризують 30-ті роки XX століття: контрреволюціонер, сізо, "ворог народу", чистка, допити тощо.

Психологія людини може повертати час назад, її пам`ять здатна відтворювати у більшій чи меншій конкретності події минулого, а може з такою ж конкретизацією в уяві заглядати і вперед, розкладати і накладати часові відрізки. Для "Сибірських новел" характерне як поступальне зображення ("Сізо", "Зустрілися", "Усе може бути"), так і стрибками назад, у минуле ("Чистка", "Шурабуря").

Можна сказати, що на прямій: минуле-сучасне-майбутнє – вся увага автора зосереджена на двох точках – минуле і сучасне.

Новели написані в період з квітня 1971 року ("Усе може бути") по 1983 рік ("Три чеченки"), охоплюють роки дореволюційні, громадянської війни, голодомор, воєнні, повоєнні і 80-ті роки XX століття.

Автор не дотримується строгої хронології, розташовуючи розповіді одна за одною. Новела "Хто такий Ісус Христос?" датована серпнем 1972 року, зате "Три чечени" написані в 1983, а "Сізо" – 1975. За тематичним змістом кожної окремої новели Б.Антоненко-Давидович віддає перевагу ідеї, а не хронології. Так, у новелі "Іван Євграфович більше не належить собі" розповідається про часи масових репресій (приблизно 1937 р.), а новелі "Шурабуря", яка майже закінчує збірку, про період громадянської війни (приблизно 1918).

В окремих новелах вказується на конкретні роки описуваних подій. Наприклад, у новелі "Усе може бути" читаємо: "Сталося це того пам'ятного 1937 року, коли в світі стали діятись взагалі дивні речі" [4, 308], у новелі "Сізо" вказується, що "...практика 1937-1938 років, коли треба було не стільки карати порушників режиму, скільки ізолювати запідозрюваних у таборовій контрреволюції, виявила цілковиту непридатність невеликого шізо до нових вимог ..." [4, 251].

Частіше час кодується, але за певними ознаками його можна легко встановити. Наприклад, з одного речення новели "Три чечени": "Цього разу начальство приїхало в новій уніформі з погонами (саме тоді в уніформі Червоної Армії запроваджено пагони)" [4, 250] визначаємо, що події відбуваються у 1943 році. У розділі "Нема пророка на своїй батьківщині" звучить фраза: "Тепер, коли точилась війна й шалька перемоги хиталась явно не в наш бік..." [4, 259] – йдеться приблизно про 1942 рік, а у новелі "Усе може бути" з речення: "По радіо передали: Сталін захворів..." [4, с. 298], – робимо висновок, що говориться про 1953 рік.

Новела "Зустрічі на довгій дорозі" починається: "Життя моє йде послідовно до свого природного кінця. І це не дивно: мені вже 82-й рік, а позаду довгий, нелегкий, а часом і трагічний життєвий шлях" [4, 318], – тому неважко встановити, що мова йде про 1981-й рік, оскільки цитата належить самому автору, котрий 1984 році помер.

Інколи легко визначити не лише рік, але і конкретну дату. Підтвердженням є уривок із розділу "Предтеча сучасних моржів": "Це бувало на Водохреща, чи Йордань, як звали це свято в народі" [4, 320], яке відзначається 19 січня. Отже, художній час здебільшого розвивається на тлі історичних часових реалій, прив'язується до відомих історико-часових віх.

Простір у "Сибірських новелах" теж не статичний, описувані події ніби розтягнуті в просторі – від Києва до Чити і назад. У новелі "Чистка" читаємо: "Не розмовляючи більше, але думаючи про одне, вони йшли осяяними пізнім місяцем тихими вулицями заснулого Києва" [4, 170], а в новелі "Де подівся Леваневський" твердиться: "…Євграфові Фірсовичу було невтямки, що могла мати від його Шпигунства далека Греція, коли Посполітайка сидів безвиїзно в Читі, працюючи тут перукарем?" [4, 197] – це ніби макропростір, який вимірюється десятками тисяч кілометрів – Україна – Сибір, але у збірці автор показує й мікропростір, який також відіграє важливу роль у розкритті задуму письменника. Мікропростором у творі є квартира якогось персонажа, або певна установа, організація (школа, "Книгоспілка"), де проводяться чистки, вишукуються "вороги народу", контрреволюціонери: "Хоч у видавництві всі вважали, що вилучення книжок є небезпечна прелюдія до чистки, але Микола Степанович не боявся чистки" [4, 148].

Важливе місце займає в'язниця, зокрема камера для утримування "злочинців". Саме тут відбуваються страшні церемонії допитів, розкриваються характери персонажів, їхні людські якості, коло уподобань,

здатність до виживання за колючим дротом: "Але про Петьку одразу ж попередили Євграфа Фірсовича: це стукач, якого треба стерегтись" [4, 197]; "У камері він був дуже потрібною людиною, бо зумів пронести й вдало переховував під час трусів лезо безпечної бритви, яким … потай голив "заможних" в'язнів за цигарку махорки" [4, 197]; "…Кім був страшенний нечупара, ніколи не вмивався й ходив по камері брудний і смердючий" [4, 197].

Кількома штрихами автор змальовує камеру № 3, "де замість передбачених шістьох душ розмістилось тепер тридцять, тісно й душно. На дерев`яних нарах, що простяглись мостом від стінки до стінки, лежать тільки шестеро, решта – під нарами й уздовж стін на цементовій підлозі" [4, 252]. Умови жахливі, життя нестерпне, майбутнє – або розстріл, або 10 років ув'язнення.

Б.Антоненко-Давидович не втомлює читача довгими описами мікропростору, а лише вказує на окремі його деталі: Іван Євграфович з новели "Іван Євграфович більше не належить собі" уважно оглядає явочну квартиру – "звичайне приміщення з фікусом у кадці та олеографіями на стінах, серед яких "Тайна вечеря" Леонардо да Вінчі" [4, 181]. Обстановка, на перший погляд, заспокійлива. Але саме після вечері у саду Гефсиманському Іуда зрадив свого вчителя Ісуса Христа. Так і Іван Євграфович, щоб спати у власному ліжку, а не казенному, спочатку з докорами совісті, а потім запросто писав "характеристики" на своїх колег, сусідів, знайомих.

Інше враження складається після введення в текст приміщення СІЗО, який "мав цілком пристойний вигляд: широкий ряд великих вікон без залізних щитів, не видно було навіть схованих усередині ґрат, вікна виходили на південну сторону, через що на їхніх шибках мало не цілий день ряхтіло сонячне проміння. Інша картина була з північного боку. Широкі вікна освітлювали тільки коридор. У самих же камерах була вічна пітьма, бо за вікна тут правили невеликі заґратовані відтулини без рам і шибок, перед якими височіла подзюбана кайлами стіна гори. Сюди не пробивався жодний сонячний промінчик, і новакові здавалось, що він опинився на дні щойно викопаної могили. Саме в цьому полягала головна ідея будівництва СІЗО" [4, 251].

Отже, час у "Сибірських новелах" може то швидко бігти, то котитися рівною хвилею, то рухатися стрибками, уривчасто, то уповільнюватися, навіть зупинятися. Кожна новела має власний час і простір, тому хронотоп у збірці постійно змінюється – теперішнє – минуле, Сибір – Україна, дореволюційна Росія – наші дні.

Хронотоп загалом надає невигаданим оповіданням більшої достовірності, реалістичності, оскільки описуваним часом і простором можна відтворити історію розвитку Радянського Союзу взагалі і України у його складі зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колошук Н.Б. Антоненко-Давидович, В.Шаламов: особливості табірної новелістики / Н.Г.Колошук // Вісник Запорізького державного університету. Серія: Філологічні науки. – Запоріжжя, 2004. – № 3. – С. 105-114.
2. Галета О. Драма абсурду, або Те трекляте колесо (Б.Антоненко-Давидович, "Сибірські новели": реалізм як проблема) / О.Галета // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2004. – Вип. 35. – С. 117-122.
3. Хмель О. Екзистенціалістські мотиви в "Сибірських новелах" Б.Антоненка-Давидовича: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 "Українська література" / О.С.Хмель. – Харків, 2007. – 19 с.
4. Антоненко-Давидович Б. Смерть. Сибірські новели. Завищені оцінки / Б. Антоненко-Давидович. – К.: Наукова думка, 1989. – 560 с.
5. Кодак М. Поетика як система. Літературно-критичний нарис / М.Кодак. – К.: Дніпро, 1988. – 159 с.